

Pritz Pál

A Magyarországi Tanácsköztársaság keletkezése, céljai, mozgásteré és helye a történetírásban

A Magyarországi Tanácsköztársaság történetének megítélése az elmúlt több mint kilenc évtized során szélsőségek között mozgott.

Az egyik (manapság nem divatos) felfogás szerint az 1945 előtti magyar história csúcspontja, a másik (manapság igen divatos) felfogás szerint egyszerűen kisiklás. Tehát nem szerves része a magyar történelemnek.

Ha reálisan akarunk a témához közeledni, akkor elbeszélésünket az első világháborúval kell kezdenünk. Ez a nagy háború – magyar szempontból – katasztrofális előjelekkel indult. Hiszen (a látók számára) világos volt, hogy ebből a háborúból jól az ország nem tud kikerülni. Ha sikerül megnyerni, akkor az Osztrák-Magyar Monarchia teljesen alárendelődik a győztes Berlin akaratának. Ráadásul a győzelemmel együtt járó területi nyereség Magyarországon eltünteti a magyar etnikum nemrég létrejött, igen szerény számbeli fölényét. Ha elveszítjük a háborút, akkor a győztes antant a nemzetiségek javára felszámolja a történelmi birodalmat.

A háborút elveszítettük, győzött a polgári demokratikus forradalom.

Kezdetben igen széles társadalmi bázisa volt. Ez ellenben igen hamar erodálódott. Döntően két okból kifolyólag. 1. Nem tudta megvédeni a történelmi országhatárokat. 2. Nem tudta enyhíteni a nyomort, a társadalmi feszültségeket. Ez utóbbi ok lényeges összetevője volt, hogy a földosztáshoz elkésve fogtak hozzá. A törvény 1919. február derekán jelent meg, maga a földosztás február 23-án kezdődött meg.

Parlamenti választásokkal sem legitimitáltatta magát az új hatalom. Nem azért, mintha félt volna a választók akaratától. Éppen hogy nem. A döntő ok: nem akarta Párizs előtt elismerni az ország csonkaságát. Mert a történelmi ország megtarthatóságának illúziójában élt. Csak 1919. március 5-én jelent meg a választójogi törvény, az április derekára kiírt választásokat már nem tudták megtartani.

A Tanácsköztársaság győzelmét döntően az antant március 20-án átadott jegyzéke okozta.

Ez az antant szempontjából is kapitális hiba volt.

Párizsban az antanthatalmak béketárgyalásaira a budapesti nagy fordulatig a franciák fölénye nyomta rá a bélyeget. A franciák szorgalmazták első helyen a bolsevik rendszer megdöntését Oroszországban. Mivel ehhez saját erejük nem volt, ezért a román hadsereget akarták bevetni. Bukarest tudta, hogy teljesítenie kell. Ennek az volt az oka, hogy az 1918 májusában a központi hatalmakkal megkötött különbékével megszegte az antanttal 1916-ban kötött megállapodását. Az intervenciót azzal az ürüggyel halogatta, hogy őket magyarok közben hátba támadják.

Az állítás teljesen alaptalan volt. Ezt ellenben a franciák nem látták meg. Ezért küldik el március 20-án a végzetes jegyzéket. Ez semleges zónát írt elő a magyarok és a románok között. (Sokszor olvasható téves állítás, hogy „csupán” durva demarkációs vonalról volt szó.) A zóna keleti határa nagyjából a későbbi magyar-román határral volt azonos. A zóna nyugati határa mélyen etnikailag színtiszta magyar területbe vágott. A zóna feltételezett értelme: legyen idő egy esetleges magyar támadás elhárítására hatékonyan felkészülni.

Nem volt magyar politikai tényező, amely ezt a jegyzéket elfogadhatta volna.

Károlyi Mihály nem a jegyzék visszautasításával hibázott.

Az ő nagy tévedése a belpolitikai helyzet teljes félreismerése volt. Mindenfajta legendával szemben le kell szögeznünk: Károlyi nem adta át a hatalmat, a kommunisták nem puccsal szereztek meg a hatalmat. Kun Béla, a kommunisták vezetője a Gyűjtőfogházban ült, onnan irányította a hatalomátvételt. Azért tehetette ezt meg, mert a működő hatalom még arra sem volt képes, hogy foglyát elszigetelje a külvilágtól.

Károlyi Mihály államfő akart maradni, és szociáldemokrata kormányt akart kinevezni. A szociáldemokraták ellenben az államfő háta mögött megállapodtak a kommunistákkal: együtt veszik át a hatalmat. A szociáldemokrata párt igen erős tényezője a korabeli magyar belpolitikának. Kétszázézeres taglétszáma márciusra egy millióra gyarapodott. (Téves tehát azt gondolni, hogy a milliós tömegpártot Rákosi Mátyás diktatúrája teremti majd meg először 1949 után Magyarországon.)

A kommunista hatalomátvételnek így valóban volt valamiféle puccsszerű jellege, ám az mégsem volt puccs.

A téma kapcsán legalább három kérdés merül fel joggal.

1. Miért szövetkeztek össze a szociáldemokraták a kommunistákkal?
2. Miért hozott ez a szövetkezés lényegében alárendelődést számukra?
3. Miért ezek a szociáldemokraták működtetik a proletárdiktatúrát?

1. A kommunistákkal való szövetkezést a szociáldemokrata tömegek nyomása kényszeríti ki. Már 1918 elején szociáldemokrata körökben is népszerű volt a jelszó: „Cselekedjünk bolsevik módra.” Ekképpen nem alaptalan a feltételezés, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság Oroszországból importált bolsevik áru volt.

Ez az állítás ellenben *fél igazság*. Mert a korabeli magyar társadalom *fogékony volt* erre a bolsevik importra. Tehát úgy is mondhatjuk: a magyar társadalom adaptálta a bolsevik importot. Döntően az első világháborúban létrejött óriási nyomor hatására. A nyomor pedig (ez alkalommal is) végletekig kiélezte a társadalmi különbségeket.

A vesztes háború gazdasági csődöt hozott. Az antant gazdasági blokádja ezt még tovább mélyítette. A polgári demokratikus forradalom ezért sem tudott érdemben enyhíteni ezen a nyomoron. Mivel a polgári tulajdon alapján állt, ezért a tömegek lázongását az államhatalom erejével fékezte meg. Ha kellett, akkor vérrel, vassal.

Ebben a helyzetben a november végén az Oroszországból hazatérő, bolsevik eszmékkel átítatott magyar hadifoglyok féktelen demagógiája megbűvölte a tömegeket. A

szociáldemokrata vezetők – érthetően – nem akarták elveszíteni tömegeiket. Ezért úsztak az árral.

Ezt annál is könnyebben megtehették, hiszen a két párt együttműködését eszmetörténeti előzmények is alátámasztották. A 19. század végén – főleg a magyar Alföld délkeleti csücskében – erőteljes agrárszocialista mozgalmak léteztek. Ezeket a mozgalmakat messianisztikus egalitariánus eszmék hatották át. És igen lényeges összekötő kapocs volt, hogy – igaz: távlati célként – a szociáldemokraták is olyan társadalmat akartak, amelyben nincs magántulajdon, és nem létezik a kizsákmányolás.

2. A szokásos leegyszerűsítésekkel szemben szegezzük le: az új hatalom nem magyar, hanem *magyarországi* tanácsköztársaság volt. A hivatalos neve is ezt tükrözte: *Magyarországi Tanácsköztársaság*. A marxizmus és a leninizmus között ismeretesen nagy különbségek voltak, de mindkettő egy volt abban a felfogásban, hogy nem nemzeti, hanem szupranacionális dimenzióban gondolkodott. Saját terminológiája szerint internacionalista volt. A párt neve is hajszálpontosan mutatta ez: Kommunisták Magyarországi Pártja. Vezetői a legtermészetesebben beszéltek arról, hogy ők kommunisták, s csak véletlenül magyarok.

Tehát az elnevezés nem Magyar Kommunista Párt. Ezt a nevet majd 1943-ban veszi fel a párt. És e tekintetben nem különböztek a szociáldemokratáktól. E párt neve: Magyarországi Szociáldemokrata Párt. A szociáldemokrata párt ellenben jelentős mértékben az ország soknemzetiségű jellege miatt is ezt a nevet viselte.

A proletárállam győzelme Párizsban hatalmas elképedést váltott ki. Megindult a bűnbakkeresés. Nem lehetett kétséges, hogy a franciák voltak a felelősek. Ők voltak azok, akik azt tartották helyesnek, ha Károlyi Mihály rendszerével az antant egy *alezredes szintjén* tartsa a kapcsolatot. Őt nevezték Fernand Vix-nek. E politika kudarca nyomán – átmenetileg – az angolok jutnak Párizsban vezető szerephez. És az antant-tájékozódás végett Budapestre küldi azt Jan Christiaan Smuts tábornokot, aki a Royal Air Force egyik megalapítója. Arról a kiemelkedő brit személyiségről beszélünk, akinek halála után hat évvel szobrot állítottak Londonban. Nem kisebb helyen, mint a Parliament Square-en.

Ám bármennyire is nagyobb kaliberű személyiség volt (Vix-hez képest) Smuts, az antant és a magyarországi proletárállam közötti ellentét *feloldhatatlan* volt. Az erőviszonyok merőben eltérő volta okán a megoldást csakis e hatalom felszámolása jelenthette. Ez ellenben messze nem volt könnyű feladat. A Tanácsköztársaság nemzetközi volt. Ezért vezetője, Kun Béla messzemenően tisztában volt azzal, hogy államának sorsát csakis a nemzetközi proletariátusra alapíthatja.

Helyzete már heteken belül kritikussá vált. A románok április 16-án támadásba lendültek, és két hét leforgása alatt az egész Tiszántúlt elfoglalták. Április 26-án a csehek indultak rohamra, s napokon belül a miskolci iparvidék is birtokba vették. A szerbek pedig – a térségben délen állomásozó francia haderővel karöltve – Makóra, Hódmezővásárhelyre masíroztak.

Amikor megindul a magyar Vörös Hadsereg támadása a csehszlovákok kiszorítására, akkor ellenben *nem csupán* a magyarországi, s ezen belül fővárosi, főváros környéki munkásosztály odaadására támaszkodhatott. *A mélyen megalázott magyar nemzet messze szélesebb körei is támogatták*. A napokon belül megsokszorozódó hadsereg

Stromfeld Aurél vezérkari főnök irányításával sikert sikerre halmozott. Alig három héten belül Besztercebánya, Rozsnyó, Bártfa került a magyar proletárállam birtokában.

Az elmondottakból vélhetően érthető, hogy miért szolgált a Vörös Hadseregben a későbbi horthysta hadsereg számos vezetője. Közöttük az 1946-ban háborús bűnösként kivégzett Sztójay Döme is. Ő 1936 és 1944 között Berlinben volt követ, 1944-ben a német megszállás után miniszterelnök. Egyébként 1919-ben őt még Sztojakovics Dömének nevezték...

3. Ebben a helyzetben tehát több mint természetes volt a szociáldemokraták szerepvállalása. Ők a kommunistáknál messze többen voltak. Nekik volt messze több hazai tapasztalatuk. És ők voltak azok, akiket a lakosság messze jobban ismert. Ezért kezdetben a csekély számú kommunista vezető kifejezetten szorgalmazta a szociáldemokrata káderek széles körű alkalmazását a Tanácsköztársaság államában. A szociáldemokraták számbeli fölénye még a diktatúra kormányában is megmutatkozott. Ezt népbiztosok tanácsának nevezték. E testületnek kezdetben 13, később 34 tagja volt. (A helyettesek számának növelése következtében.) Nos, közöttük 13 volt kommunista, 21 pedig szociáldemokrata.

A szociáldemokrata káderek pedig híven szolgálták ezt a rendszert. Természetesen csak addig, amíg annak sikerei, széles tömegbázisa volt. Az pedig – mindenfajta ellentétes állítással szemben – ténylegesen létezett. Kezdetben e bázisba tartozott a munkásosztály zöme, azon belül is első helyen az ipari munkások és a bányászok. Mellettük komoly bázist adott a szegényparasztság, s azon belül természetesen az uradalmi cselédek. De ott volt a középrétegek egy része is. Azután komoly jelentősége volt annak, hogy a tudományos és művészvilág számos kiemelkedő személyisége is kiállt az új világ mellett.

A kommunisták azt ígérték, hogy felszámolják azonnal a kizsákmányolás alapjául szolgáló magántulajdont, az egyenlőséget élvező dolgozók mindnyájan jól fognak élni, a világforradalom győzelmével kiiktatják a nemzetek közötti ellenségeskedést. Ezt a jövőt nem választási fogásnak szánták. Valóban komolyan vették. Ez pedig átmenetileg ténylegesen erősítette támogatottságát. Március 26-án köztulajdonba veszik – „természetesen” kártalanítás nélkül – az ipari, bánya- és közlekedési üzemeket, ha azokban húsznál többen dolgoztak. A pénzügyeket és lakóházakat is szocializálják. Ebben az időben még nagy vívmány volt a nyolcórás munkaidő. Bevezették.

A már az előző rendszerben fedezet nélkül kikényszerített béremeléseken tovább javítottak, miközben 20%-kal csökkentették a lakbéreket. Proletárcsaládokat költöztettek többszobás polgárlakásokba. Széles körök számára kedvezően változtatták meg a művelődéspolitikát. Az egyházak hagyományosan erős oktatási pozícióját felszámolták. Ellenben közben semmit sem törődtek azzal a ténnyel, hogy a lakosság széles körei voltak vallásosak. Ezek az intézkedések éppen nem erősítették a bázisát. Széles körben keltettek viszolygást, közbotránkozást.

Kezdetben az új hatalmat azok is erősítették, akik „csak” meghajoltak a kevés számú kommunista akarata előtt. Számosan voltak a posztokon olyanok, akik a túlélést választva voltak együttműködők. Régi rendőrök és csendőrök, akik most a Vörös Órségben szolgáltak. Régi uradalmi gazdatisztek, akik helyükön maradtak, „csak” ezt a helyet most termelő szövetkezetnek vagy állami gazdaságnak nevezték.

A hatalom megtartása témakörében szót kell ejteni az un. vörös terrorról.

Tanácsköztársaság idején a rendőrséget és csendőrséget felváltó Vörös Őrség a rendet garantálta. Ellenben a fővárosban több karhatalmi szervezet jött létre, s ezek statáriális úton végezték ki a proletárállam tényleges vagy csak annak vélt ellenségeit. A „Lenin-fiúk” elnevezés a két világháború között a karhatalom általános megnevezésévé vált, de eredetileg csak a Szamuely Tibor vezette csoport tagjaira vonatkozott. Az elnevezésnek az az eredete, hogy amikor Szamuely májusban Moszkvában járt, akkor Lenin az őt ábrázoló jelvényeket küldött Budapestre. Így fejezte ki elismerését a magyarországi karhatalmi csoportok tevékenysége iránt.

A történeti publicisztikában szinte kezdettől dűl a számháború, hogy a vörös- avagy a fehér terror volt véresebb. Mértékadó kutatások szerint az előbbi mintegy *háromszáz*, az utóbbi hozzávetőleg *ezer-ezerkétszáz* áldozattal járt. Valódi történelmi dimenzióban pedig a kérdés csak akkor helyezhető el, ha elmondjuk: bár a Károlyi-forradalom idején nem működtek terrorcsapatok, ám a vidék és a város forradalmának az államhatalom erejével történt lecsendesítése – az eddigi, nem teljes adatok alapján – bizonyosan vetekszik ezekkel a számokkal.

Aztán, amikor az antant gazdasági blokádja és a diktatúra számos voluntarista gazdaságpolitikai intézkedése az életkörülményeket tovább rontotta, s mellette a külpolitikai horizont elsötétedése a bukást kéznyújtásnyi közelségbe hozta, akkor a szociáldemokrata vezetők eredeti programjukhoz akartak visszatérni. A lakosság szélesebb körei azonban soha nem tartották őket igazán magyaroknak, s a proletárdiktatúrában vállalt szerepükkel kifejezetten kompromittálódtak. Az antant pedig (erről még befejezésként szólok) nem adott számukra támogatást.

A Magyarországi Tanácsköztársaság a zsidóság műve volt. Minden bizonnyal ez a diktatúráról szóló legkártékonyabb nézet. Az alátámasztására leggyakrabban felhozott érv szerint vezetői szinte egytől egyig zsidók voltak.

Való igaz az, hogy a zsidó származású népbiztosok és népbiztos-helyettesek aránya elérte a 60, sőt valószínűsíthetően a 70-75%-ot. Volt közöttük nagypolgári származású is. Lukács György, a később világhírűvé lett filozófus. De túlnyomó többségük városi, kispolgári származású volt.

Ám három dolgot tudni kell. 1. A vidéki vezetők között a nem zsidó magyar és egyéb nemzetiségű munkások, értelmiségiek és szegényparasztok voltak többségben. 2. A zsidó származásúaknak nem volt zsidó tudatuk. 3. A korabeli magyarországi zsidóság túlnyomó hányada jobboldali világnézetű, jobboldali mentalitású volt. Kimondottan ellenszenvvel nézték azt a hatalmat, amely szélsőségesen magántulajdon-ellenes, és szélsőségesen vallásellenes volt. A korabeli magyarországi zsidóság zöme vallásos volt. És nagyon tisztelte a magántulajdont. Ha ilyennel nem rendelkezett, azt igyekezett megszerezni.

A Magyarországi Tanácsköztársaság sorsát az pecsételte meg, hogy nemzetközi proletárforradalom nem akart megszületni. Az antant vezetői pedig csalárd ígéretekkel vezették félre Kun Bélát. Georges Clemenceau, a békekonferencia elnöke, francia kormányfő két jegyzékben ígérte: meghívást kapnak a békekonferenciára, ha kiűrik az

elfoglalt területeket. A második, június 13-i jegyzék csehszlovák és román vonatkozásban hazánk végleges határait is közölte.

A sajtó révén ezt is mindenki elolvashatta. A kívánsággondolkodás jegyében élő magyar közvéleményt mégis teljesen váratlanul éri, valósággal sokkolja, amikor bő fél esztendővel később – a Magyarországgal kötendő békeszerződés előkészítése során – ismét szembe kell néznie a rideg valósággal.

Kun Béla – elvtársaival lefolytatott heves vita után – belement a csapdába. A visszavonulás a hadsereg morálját tönkretette, a bevonultatott parasztok hazamentek aratni. A románok ellen tervezett tiszai offenzíva (1919. július) teljes csődjéhez alaposan hozzájárult, hogy az ellencsapás tervét a lemondott Stromfeld helyére került vezérkari főnök juttatta el az ellenséghez.

Az elgyengülő hatalommal szemben előtűntek a régi arcok, megszólaltak a régi hangok. Ekkortájt a legfontosabbak a szociáldemokraták voltak, akik abban reménykedtek, hogy az antant partnert lát bennük. Ha felszámolják a proletárdiktatúrát, akkor támogatást kapnak az ország polgári demokratikus berendezkedésére. Az antant – bár félhivatalosan tárgyalt velük – bennük sem bízott. Itthon még kevésbé volt hitelük.

Most Kun Bélával történt lényegében az, ami márciusban Károlyi Mihállyal. Augusztus elsején a Kormányzótanács abban a hitben adta át a hatalmat az un. szakszervezeti kormánynak, hogy az elhárítja az ellenforradalmi fordulatot.

Az inga azonban vészes gyorsasággal, feltartóztathatatlanul az ellenforradalom irányába lendült.

Köszönöm figyelmüket.

(A Német–Magyar Társaságban Berlinben 2011. november 16-án, illetve másnap a Lipcsei Egyetem Kelet- és Dél-Kelet-Európa Tanszékén elhangzott előadás szövege.)